

כי העוֹשֶׁק יְהוֹלֵל חֲכָם

כִּי הָעוֹשֶׁק יְהוֹלֵל חֲכָם וַיֹּאבֵד אֶת לֵב מִתְנָה: (קהלת ז ז).¹

פירוש דעת מקרא לפסוק – העוֹשֶׁק מזיק

מקרא קצר הוא ועניינו: אל תאהב מעשקות ואל תחמוד מתנות. כי העוֹשֶׁק – הניטל שלא ברצון הנעשק וה"מתנה" הניתנת כשוחד, שניהם מזיקים לחכם ... העוֹשֶׁק הופכו להולל ועושה עוול, ומתת השוחד מאבדת את לבו וכוח שיפוטו.²

אלשיך קהלת פרק ז – העוֹשֶׁק זמני וחולף בין טוב לטוב

טוב אחרית וכו', לומר הלא אמרתי כי העוֹשֶׁק יְהוֹלֵל חֲכָם, ושמה תאמר: אם כן, איפה במה ינוח לבנו על העוֹשֶׁק הזה אשר נראה? אל תשית לבך, כי דע לך טוב יהיה אחרית דבר הוא אחרית העולם. ואין צריך לומר מאשר הוא עתה, כי אם גם מראשיתו בהיבנותו שהיה רב טוב.³

שמות רבה ג ט, פרשת שמות – משה לנוכח סבל העם

"ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה" (שמות ג יט) - ראה הקב"ה מה עתיד פרעה הרשע לעשות ולהכביד העבודה על העם מעת שילך בשליחותו. וכדי שלא יטעה בדבר, הודיעו הקב"ה: כך וכך עתיד פרעה לעשות בזמן שתלך בשליחותי, כדי שלא ישיח (יטיח) דברים כלפי מעלה. ואעפ"כ הטיח דברים כלפי מעלה. ועליו נאמר: "כי העוֹשֶׁק יְהוֹלֵל חֲכָם" (קהלת ז ז).⁴

שמות רבה ו ב, פרשת וארא – דתן ואבירים הקניטו את משה

אמר ר' יהודה בן סימון: "כי העוֹשֶׁק יְהוֹלֵל חֲכָם" - זה משה, עוֹשֶׁק שעשקו אותו דתן ואבירים. "יהוֹלֵל חֲכָם" - ערבבו אותו.⁵ "ויאבד את לב מתנה" - וכי תעלה על דעתך שהיה משה מתאבד?⁶ אלא הם שהקניטוהו ואמרו לו: "יֵרָא ה' עליכם וישפוט". ואף הוא מקפיד ואומר: "ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך, הרע לעם הזה". אמר לו הקב"ה: אני הכתבתי עליך שאתה עניו, ואתה מקפיד על דברי! חייד, יש לך לידע, שנאמר: "טוב אחרית דבר מראשיתו" (קהלת ז ח) - טובה אחריתן של ישראל מראשית שנתתי להם במצרים, שנאמר: "ויאמר ה' אל

¹ ולאחריו בא הפסוק: "טוב אחרית דבר מראשיתו טוב ארך רוח מגבה רוח". למרות שבקהלת, בדומה למשלי, אין בהכרח רצף והמשך ענייני בין הפסוקים, אפשר שבמקרה זה יש, כפי שנראה בהמשך.

² לפני שנעבור למדרשים נבחן את פשט הפסוק. ועוד לפני כן, לשאלת מבנה הפסוק האם הוא חזרה סימטרית: עוֹשֶׁק כנגד מתנה, יהוֹלֵל כנגד יאבד ואבד ואבד כנגד לב, כמו שמציע פירוש דעת מקרא, או שמא הכל עניין ורצף אחד ותלוי כולו בעוֹשֶׁק שבראש הפסוק: העוֹשֶׁק מהולל את החכם ומאבד את לב-מתנה או את מתנת הלב או כיוצא בזה. ראו פירוש אבן עזרא על הפסוק שהולך בדרך השנייה, שהכל רצף אחד: "הזכיר כי הטוב לחכם שלא יתעסק בדברי השחוק, והזכיר שיש דבר ששייבנו מהולל והוא העוֹשֶׁק. ויחסר דבר טרם מתנה, בעבור היות ויאבד לשון זכר כעניין ושונה מתנות יחיה וכמוהו עד נמצא עולתה בך". כך גם פירוש אלשיך על הפסוק: "כי העוֹשֶׁק יְהוֹלֵל חֲכָם עד גדר שויאבד את לב מתנה". וראש כלול, בדרך זו הוא רש"י שהולך בדרך המדרש ולפיכך נראה את פירושו בהמשך.

³ עוד פירוש כללי לפסוק, לפני שנגלוש למדרשים הדנים בעוֹשֶׁק ספציפי. אלשיך מנסה לטעת בנו נימה אופטימית של התבוננות בעוֹשֶׁק וברוע שיש בעולם. הכל זמני בין טוב העולם הבראשיתי ובין האחרית הקרובה. ראו גם דברי קהלת פרק ה פסוק ז: "אִם עֲשֶׂה רָשׁ וְגָזַל מִשְׁפָּט וְצָדֵק תִּרְאֶה בְּמִדְיָנָה אֶל תִּתְמָה עַל הַחֶפֶץ כִּי גִבָּה מֵעַל גִּבָּה שְׁמֵר וּגְבָהִים עֲלֵיהֶם". מה שאנחנו רואים זו תמונה חלקית ולעולם לא סופית של הנעשה בעולם. הטוב נטוע בעולם מבראשיתו וסופו שיתגבר. איזו ראייה אופטימית של העולם!

⁴ העוֹשֶׁק כאן הוא עוֹשֶׁק וצערם של בני ישראל הנאנקים תחת שעבוד מצרים והוא שגרם לדבריו הקשים של משה בסוף פרשת שמות: "לֵמָּה הִרְעִיתָ לָעָם הַזֶּה לֵמָּה זֶה שְׁלַחְתָּנִי: וּמֵאֵז בָּאתִי אֶל פְּרָעָה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הִרְעָה לָעָם הַזֶּה וְהִצַּל לֹא הִצַּלְתָּ אֶת עַמְּךָ". וכבר הארכנו לדון בנושא זה בדברינו [אותם הנתונים תחת הבנין](#) בפרשת שמות, שם הראינו את גדולתו של משה כמנהיג המזדהה עם הסבל של העם גם במחיר עימות עם הקב"ה שולחו. אך כאן, נראה שיש בקורת על משה בשל עצם השימוש בפסוק שלנו מקהלת שיש לו משמעות שלילית. מה גם, כפי שמדגיש המדרש, משה הוזנה מראש שכך וכך עתיד לקרות ושלא יטעה בדבר. ועדיין, יאמרו המדרשים שהבאנו בדברינו שם, זעקתו של משה באה מעומקא דליבא, ברגע שראה את הסבל ונוכח שפנייתו לפרעה רק הכבידה את העול. שום הכנה אינה עומדת מול כאבם וצערם של "אותם הנתונים תחת הבנין". ראו גם דברינו [הטיחו דברים כלפי מעלה](#) בפרשת שלח לך, שם התחלנו בהטחת דברים של המרגלים וסיימנו בהטחת דברים של אנשים טובים וצדיקים שלא הססו לבוא בדין ודברים עם ריבון העולם. וחילופי הנוסח ישיח – יטיח כאן, מעניינים גם לאישים האחרים שם.

⁵ בלבלו אותו. ואולי ה"א וחי"ת מתחלפות וניתן לקרוא "יחולל".

⁶ זה הנוסח במהדורת וילנא ובמהדורת דביר א. א. הלוי, שמשמעותו שמה איבד עצמו, גרם לעצמו אובדן במודע. אבל במהדורת שנאן מצאנו "מתאבד". ראו מילון אבן שושן בערך אב"ר: הקְשָׁה, הקְבִיד, התנהג בקשיחות. (חילופי ע"ן ואל"ף עם "ויתעבר ה' ב"י? מאדם חכם ושקול דעת, מצפים שלא יהולל בעוֹשֶׁק הרגעי וידע לצפות את אחרית הדבר.

משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה".⁸ באותה שעה בקשה מדת הדין לפגוע בו, שנאמר: "וידבר אלהים אל משה".⁹

מדרש תנחומא (בובר) פרשת וארא סימן ב - שלמה

דבר אחר: כי העושק יהולל חכם - עסקים שעסק שלמה בדברים שלא היה צורך בהן, הטעו אותו, שנאמר: "ויהי לעת זקנת שלמה נשיו היטו את לבבו אחרי אלהים אחרים" (מלכים א' י"ד). אמר ר' חייא בר אבא: נוח לו אילו היה גורף ביבין ולא נכתב עליו הפסוק הזה.¹⁰

אמר ר' יהושע בן לוי: עלה יו"ד ונשתטחה לפני הקב"ה, אמרה לפניו: ריבוננו של עולם הכתבתה בתורתך אות אחת לבטלה? תני ר' שמעון בן יוחי: עלה ספר משנה תורה לפני הקב"ה, אמר לפניו: ריבוננו של עולם, הרי שלמה ביקש לעקור יו"ד ממני שכתבת בי: "לא ירבה לו סוסים", "לא ירבה לו נשים", "וכסף וזהב לא ירבה לו מאד" (דברים י"ז) ... א"ל הקב"ה: חייך, שלמה בטל ומאה כיוצא בו, ואות אחת אינו בטל, ומי גרם לשלמה לבא לידי כך, עיסוק שעסק בדברים שאין בהן צורך, הוי: כי העושק יהולל חכם.¹¹

שמות רבה ו ב, פרשת וארא - בלימוד תורה ובעסקי ציבור¹²

דבר אחר: וידבר אלהים אל משה, זהו שכתוב: (קהלת ז') כי העושק יהולל חכם ויאבד את לב מתנה, כשחכם מתעסק בדברים הרבה, מערבבים אותו מן החכמה.¹³ "ויאבד את לב מתנה" - מן התורה שניתנה מתנה בלבו של אדם.¹⁴

דבר אחר: כי העושק יהולל חכם - המתעסק בצרכי צבור משכח תלמודו. אמר ר' יהושע בן לוי: שישים הלכות לימדני ר' יהודה בן פדיה בחרישת הקבר, וכולן נשתכחו ממני בשביל שהייתי עוסק בצרכי צבור.¹⁵

קהלת רבה פרשה ז סימן ז - מינוי תלמידי חכמים למשרות

"כי העושק יהולל חכם" - עסק שתלמידי חכמים עסוקין בו זה עם זה, "יהולל חכם" - מערבבין חכמתו.¹⁶

⁸ ראו שוב בשמות רבה ג' ו' שהבאנו לעיל, וכן הוא במסכת ברכות ט' ע"ב, שהקב"ה מבטיח למשה שלא רק אחרית זו של שעבוד מצרים תהיה טובה, אלא גם בשעבודים האחרים שיבואו, הקב"ה עתיד בסוף לגאול אותם. ומשה עונה לו: דיה לצרה בשעתה. "אמר הקב"ה למשה אמור להם בשעבוד זה אהיה עמם, ובשעבוד הן הולכין, ואהיה עמם, אמר לפניו? וכך אומר אני להם? דיה לצרה בשעתה". עכשיו אני אספר לבני ישראל שיהיו עוד שיעבודים בעתיד? נראה שזה מקור הביטוי.

⁹ ואלהים הוא מידת הדין. וסופו של משה שנשלח לו במידת הרחמים, אבל מכאן גם "נטל משה את הדין שלא יכנס לארץ" (שמות רבה ה' כב). ומי אשם בכל זאת? מי העושק שהולל את דעתו של החכם? דתן ואבירם. בדרך זו הולך רש"י אשר מביא תמצית מדרש זה בפירושו לפסוק בקהלת: "כי העושק יהולל חכם" - כשהכסיל מקנתר את החכם מערבב דעתו וגם הוא נכשל. דתן ואבירם קנתרו את משה לומר (שמות ה') ירא ה' עליכם וישפט וגו', וערבבוהו ואבדו את לבו וגרמו לו שהקפיד כנגד הקב"ה ואמר (שם) והצל לא הצלת את עמך. ונענש בדבר שהשיבו עתה תראה במלחמת ל"א מלכים". דתן ואבירם הם שעשו והוללו את משה וטעותו היא שלא עמד כנגדם (השוו ע"פ פרשת קרח). ובמקבילה בקהלת רבה ז' ז': "כי העושק יהולל חכם, עושק שעשו דתן ואבירם למשה רבן אבדו חכמתו ממנו. ויאבד את לב מתנה - מתונה כתיב, אילו היה משה מתון היה ניצול, אלא שהקניטו והקפידו אותו ואמרו לו (שמות ה') ירא ה' עליכם ולא סבל, אלא אוף הוא הקפיד מכעסו ואמר: ומאז באתי לדבר בשמך". וההמשך כמו המדרש שלנו. משה איבד את מתינותו ונגרר להסתה של דתן ואבירם. ממנהיג מצפים ליותר מזה. גם מדרשים אלה אינם בהכרח מקילים על משה.

¹⁰ בגמרא שבת נו' ע"ב מנסים להגן על מעשים אלה של שלמה, כגון: שביקש לבנות ולא בנה, או שלא מיחה בנשותיו. גם המדרש שלנו מן קצת על שלמה כאשר הוא ממשיך ממנו אל משה ואומר: "ולא תאמר שלמה בלבד, אלא אפילו משה בשעה שהלך אצל פרעה וכו'". אבל נראה שנח היה לו לשלמה שלא היה ר' חייא בר אבא אומר עליו את מה שאמר, ולא היו חז"ל מבקשים לגנוז את ספריו ואפילו לדון אם יש לו חלק לעולם הבא (סנהדרין קד' ע"ב, פסיקתא רבתי פסקא ו'). ראו דברינו [בקשו חכמים לגנוז את ספר קהלת](#) בשבת זו. אבל באמת, טוב שרק בקשו ולא גנוזו וכך יכולים אנו להגות בפסוקיו ובמדרשים המיוסדים על אדניו.

¹¹ כאן אנחנו מקדימים את העושק של תלמידי חכמים שלומדים תורה שלא כהוגן (לכתחילה או בדיעבד), שנראה מיד בהמשך. תחילתו של שלמה שמבקש לעמוד על סתרי תורה בפרשת פרה אדומה (במדבר רבה י"ט ג), המשכו בדרשות נוחות לו שעוקרות אותיות מהתורה וסופו שנשיו מטות את לבבו והוא בונה עבודה זרה בירושלים. "כי העושק יהולל חכם" - גם את החכם מכל אדם.

¹² אנחנו חוזרים לשמות רבה, אבל ממשיכים ממשה ל"עושק יהולל" של מקרים אחרים. בצמוד נביא את מדרש קהלת רבה שבינו ובין שמות רבה יש הקבלה רבה, אבל גם הבדלים מעניינים.

¹³ "מתעסק בדברים הרבה", כך, בלשון דומה גם בתנחומא בובר וארא ב, תנחומא הרגיל וארא ה' ובילקוט שמעוני וארא קעו. ביטוי זה יכול לקבל כמה מובנים: מתעסק שלא בדברי תורה, מתפזר בלימודו וגם עוסק ב"פרשנות יתר" כפי שראינו בשלמה לעיל.

¹⁴ ראו דברינו [ויתן אל משה ככלותו לדבר איתו](#) בפרשת כי תשא.

¹⁵ ראו פירוש המדרש המבואר שמסביר שמדובר בהלכות קבר היה בשדה שנחרשה, והתפזרו העצמות בשדה, והשאלה היא: מה דין שדה זה לעניין טומאת המת ואיך אפשר לנוטעה או לזורעה בלי להרבות את הטומאה (משנה מסכת אהלות י"ז יח, יח ב). ולגבי עיסוק בצרכי ציבור, אין הדברים חד-משמעיים כמו מאמר ריב"ל. ראו הדף [העיסוק בצרכי ציבור](#) וכן [פרנס על הציבור](#).

¹⁶ עסק שתלמידי חכמים עסוקין בו זה עם זה, נשמע יותר כמחלוקות פנימיות בבית המדרש והתנצחויות שלא בעיקרה של תורה. ראו פירוש תורה תמימה על קהלת פרק ז' הערה לג: "מפרש כאן עושק מענין מחלוקת ומלשון כי התעשקו עמו (פרשת תולדות) ורוצה לומר כשהחכמים מתעשקים זה עם זה, על ידי זה נשכח תלמודם". יש "לעסוק בדברי תורה" ויש כנראה גם לעשוק בדברי

"וַיֹּאבֵד אֶת לֵב מִתְנָה" - אמר ריב"ל: פ' הלכות למדתי מיהודה בן פדיה בחרישת הקבר, וע"י שהייתי עסוק בצרכי רבים שכחתים. איזהו תלמיד חכם, ר' אבהו בשם ר' יוחנן כל שהוא מבטל עסקיו מפני משנתו, תני כל ששואלין אותו הלכה ממשנתו ומשיב עליה.¹⁷

חמישה תלמידים היו לו לרבי יוחנן בן זכאי. כל זמן שהיה קיים, היו יושבין לפניו. כשנפטר, הלכו ליבנה.¹⁸ והלך ר' אלעזר בן ערך אצל אשתו לאמאוס, מקום מים יפים ונוה יפה. המתין להם שיבואו אצלו ולא באו. כיון שלא באו, ביקש לילך אצלם ולא הניחתו אשתו. אמרה: מי צריך למי? אמר לה: הן צריכין לי. אמרה לו: חמת העכברים, מי דרכו לילך אצל מי? העכברים אצל החמת, או החמת אצל העכברים? שמע לה וישב לו עד ששכח תלמודו. מאחר זמן באו אצלו. שאלו אותו: פת חטיין או פת שעורים, מי טב אוכלה בלפתן? ולא ידע להשיב בלפתן.¹⁹ רבי אליעזר ורבי יוסי אומרים ב' תבשילין לפותין זה בזה.²⁰

רבי (יהודה הנשיא) היה ממנה שני ממונים בכל שנה.²¹ אם היו כדאים (למשרתם), היו מתקיימים, ואם לאו היו מתים. כאשר הגיע זמנו של רבי למות, אמר לבנו:²² אתה, לא תעשה כן,²³ אלא מנה את כולם כאחד מראש.²⁴ ומנה לך את ר' חנינא ראשון לכולם.

והוא למה לא מינה את ר' חנינא? ר' יוסי בר זביד אמר: מפני שהיו בני ציפורי עירו מרננים אחריו. ומפני רינון של בני העיר עושים דבר כזה שלא למנות? אם נשמע להם בזה, גם בזה נצטרך לשמוע להם. ר' בון אמר: לא מפני זה לא מינוהו, אלא מפני פעם העיז ר' חנינא להיכנס לתוך דבריו של רבי בדרשתו ותיקן פסוק שציטט מספר יחזקאל, עפ"י מה שלמד אצל רבי המנונא בבבל. וגער בו רבי ואמר לו: כשתפגוש שוב את ר' המנונא, אמור לו שמיניתי אותך זקן חכם.

תורה. ראו בגמרא תענית ח ע"א: "שני תלמידי חכמים שיושבין בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה" שהם גורמים לחרון אף. מקור זה הוא כנראה הבסיס לסיפורו של עגנון: שני תלמידי חכמים שהיו בעירנו.

¹⁷ בפשטות, ההגדרה של תלמיד חכם כאן באה לומר את מי לא כדאי למנות לעסוק בענייני ציבור, שהרי ישכח תלמודו. אך ראו לכאורה בדיוק ההפך במסכת שבת קיד ע"א, גם שם בשם ר' יוחנן: "ואמר רבי יוחנן: איזהו תלמיד חכם שממנין אותו פרנס על הציבור - זה ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר, ואפילו במסכת כלה" (ראו שם ההבדל העצום בין פירוש רש"י לשיטתו). באנו לנושא הרחב של מינוי תלמידי חכמים לצרכי ציבור כן או לא. כמקדמה ראו קהלת רבה ד יז: "שמעון סיכנא איש עיצה היה חופר בורות שיחין ומערות בירושלים. אמר לרבי יוחנן בן זכאי: אני גדול כמון. אמר לו: למה? אמר לו: שאני עוסק בצרכי רבים כמון. אמר: אם אדם בא לידך לדין או לשאלה אתה אומר לו שנה מן הבור הזה שמימי זקין וצונן, או אם שאלה לך אשה על נידותה אתה אומר לה: טבלי בבור הזה שמימי מטהרין. וקרא עליו פסוק זה: וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח כי אינם יודעים לעשות רע". חופר בורות שיחין ומערות חשב שגם הוא מבין בענייני בורות וטהרה. לעומתו ראו ילקוט שמעוני פרשת דברים רמז תשצז: "משל לחכם שהיה יושב בבית הכנסת ועוסק בצרכי צבור ולא היו החברים מביטים בו. כיון שנכנס לדרוש ודורש כענין התחילו מקלסין אותו ואומרים לו: ודאי זו תורה ואלו דברים". משמע שניתן לשלב את שניהם. וכבר נגענו במקצת בנושא זה בדברינו [אני ואתה עומדים בזירה](#) בפרשת יתרו כן בדברינו [איש האדמה](#) וכן [נח ואברהם, נח ומשה](#) בפרשת נח, בהבדלים בין משה לנח. ראו גם הדף [העיסוק בצרכי ציבור](#) וכן [פרנס על הציבור](#).

¹⁸ רבן יוחנן בן זכאי הוא שייסד את יבנה ("תן לי יבנה וחכמיה", גיטין נו ע"ב), אבל בסוף ימיו, ולאחר שהעביר את הנשיאות לרבן גמליאל (ראו שם בגיטין שהוא מבקש מהקיסר גם את שושלת רבן גמליאל), ישב בברור חיל ותלמידיו המובהקים: רבי אליעזר בן הורקנוס, רבי יהושע בן חנניה, רבי יוסי הכהן, רבי שמעון בן נתנאל ורבי אלעזר בן ערך (ראו אבות פרק ב) איתו.

¹⁹ אין זו סתם שאלה ב'הלכות דרך ארץ', אלא בהלכה ממש. מסביר המדרש המבואר: שיעור הזמן שאדם הנכנס לבית המנוגע הוא כדי אכילת פרס (חצי כיכר) של לחם המטובל בלפתן. ובאו החכמים לשאול את ר' אלעזר בן ערך, אם לעניין זמן זה, עדיפה פת חטיים או פת שעורים, מי מהם זמנה קצר יותר. האם זו שאלה קשה ומתוחכמת? הרי אלעזר בן ערך נחשב לגדול תלמידי החכמים ("מכריע את כולם" (אבות ב ח). האם מצאו חכמים אמתלא לבוא מיבנה לאמאוס (פארק קנדה) כדי לחדש את הקשר עם עמיתם שפרש מהם?

²⁰ כבר הארכנו בסיפור זה בדברינו [החרש היה ליבם](#) בפרשת החודש ושם הבאנו גם את נוסח ילקוט שמעוני קהלת רמז תתקעג, המשלב את כל מקורות הסיפור: שבת קמז ע"ב, קהלת רבה ה"ל, אבות דרבי נתן נוסח א סוף פרק יד, נוסח ב פרק כט. וזה לשונו של ילקוט: "חמישה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי, כל זמן שהיה קיים היו יושבים לפניו, וכשנפטר הלכו להם ליבנה. והלך ר' אלעזר בן ערך אצל אשתו לדימוסי מקום שהמים יפים והנוה יפה. המתין להם כסבור שהם באים אצלו. לבסוף בקש ללכת אצלם ולא הניחתו אשתו. אמרה ליה: מי צריך למי? אמר לה: הם צריכין לי. אמרה ליה: הפת והעכברים, מי דרכן ללכת אצל מי? הוי אומר עכברים אצל הפת! שמע לה וישב עד ששכח תלמודו. אחר ימים באו אצלו ושאלו לו: פת חטים ופת שעורים אי זו טובה בלפתן? ולא היה יודע מהו לפתן. ויש אומרים קם לקרוא בתורה בפרשת החדש ואמר: החרש היה לבם. צווחו ליה כולי עלמא. התחיל לבכות והם בוכים עד שהחזירו לו תלמודו. והיינו דתנן: ר' אלעזר אומר: הוי גולה למקום תורה. ויש אומרים אליהו ז"ל החזיר לו תלמודו, לכך נאמר: כי העושק יהולל חכם".

²¹ נוסח המדרש כאן הוא בארמית ואנחנו תרגמנו באופן קצת חופשי עפ"י המדרש המבואר. כל הסיפור הזה מסופר, באופן קצת אחר, בגמרא כתובות קג בסיפור מותו של רבי (ירושלמי כתובות פרק יב הלכה ג). מקור נוסף הוא ירושלמי תענית פרק ג הלכה ד. את סיפור פטירתו של רבי והמינויים אחרי מותו הבאנו גם בדברינו [ויחי יהודה בציפורי שבע עשרה שנה](#) בפרשת ויחי, בדברינו [מי ימנע את שכחת התורה](#) וכמו כן [אין טומאה לצדיקים](#) בדפים המיוחדים.

²² רבן גמליאל שהיה אמור לרשת אותו בנשיאות.

²³ אל תמשיך את שיטתי, אלא נהג אחרת. אפשר שרבי לא סמך על בנו ואפשר ששינה דעתו והבין שטעה כל אותם שנים.

²⁴ כאן מכתוב רבי לבנו את הסדר, עד כדי כך לא סמך עליו ולא יכול היה להיפרד מהמשרה.

כיון שמת רבי, ביקש רבן גמליאל למנותו, ולא קבל ר' חנינא את המינוי, אמר: אין אני מקבל, אלא עד שיתמנה ר' אפס הדרומי.²⁵ היה שם זקן אחד אשר אמר: אם רבי חנינא ראשון, אני השני. ואם רבי אפס הראשון, אני השני. קיבל עליו ר' חנינא להתמנות שלישי וזכה להאריך שנים רבות. אמר: אין אני יודע בגין מה זכיתי להאריך שנים. בגלל דבר זה (שברחתי מן השררה מפני ר' אפס ואותו זקן), ואם בגין שכשהייתי עולה מטבריה לציפורי, הייתי מעקם את הדרך ונכנס ושואל בשלומי של רבי שמעון בן חלפתא. באיזה מן השניים, אין אני יודע.²⁶

שבת שלום ומועדים לשמחה

מחלקי המים

מים אחרונים: ראו פירוש תיבת גומא (ר' יוסף ב"ר מאיר תאומים, פולין גרמניה מאה 18, מחבר פרי מגדים על השולחן ערוך) לפרשת קרח שהעושק אשר הולל את החכם הוא קרח משום שעושרו בא לו בלי טורח (מביזת הים ושלא כדין), אבל "עשירות שיש לאדם ע"י עמלו ויגיע כפו, אין מערבב כ"כ האדם".

²⁵ שהוא ראוי יותר ממני והוא גדול ממני בשנתיים וחצי (עפ"י כתובות קג ע"א)

²⁶ ואפרופו אריכות ימים ובית הנשיאות, ראו מסכת מגילה כח ע"א את סודותיו של ר' יהושע בן קרחה שהאריך וברך את רבי: "יהי רצון שתגיע לחצי ימי", על מנת שבניו יזכו לרשת אותו ולא יצטרכו לחכות כ"כ הרבה שנים לירושה. ראו שם הביטוי: "הבאים אחריו בהמה ירעו?".